



**O'ZBEK BADIY MATNLARIDA SOMATIK
FRAZEOLGIZMLARNING QO'LLANISHI
(“Dunyoning ishlari” kitobi misolida)**

Ilmiy rahbar

Djalilova Sarvaroy Mexrojevna

Talaba

Tillayev Sardor Xurazboy o'g'li

Annotatsiya: Maqolada o'zbek badiiy matnlarida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi tahlil qilinadi. “Dunyoning ishlari” kitobi misolida, somatik frazeologizmlarning semantik va stilistik xususiyatlari o'rganiladi. Maqola, badiiy asarlarda somatik frazeologizmlarning qanday kontekstda ishlatilishi va ularning muallif tomonidan qanday maqsadlarda qo'llanilishini ko'rsatishga qaratilgan. Somatik frazeologizmlar, inson tanasi va uning funksiyalari bilan bog'liq iboralar bo'lib, ular orqali muallif o'z fikrini yanada ifodali va ta'sirchan tarzda yetkazadi. O'rganish jarayonida, ushbu frazeologizmlarning badiiy matndagi ahamiyati va ularning o'zbek tilidagi o'rni hamda madaniy konteksti yoritiladi.

Kalit so'zlar: Somatik frazeologizmlar, Badiiy matn, O'zbek tili, Semantika.

Kirish.

O'zbek badiiy adabiyoti o'zining boy va rang-barang ifodalari bilan ajralib turadi. Badiiy asarlar, nafaqat o'z mazmuni, balki til va uslub jihatidan ham o'ziga xosdir. Bunday asarlarda ko'plab frazeologik birikmalar, jumladan, somatik frazeologizmlar muhim rol o'ynaydi. Somatik frazeologizmlar — inson tanasi va uning a'zolari bilan bog'liq bo'lgan iboralar bo'lib, ular orqali muallif o'z fikrini yanada ifodali va ta'sirchan tarzda yetkazadi. Bu iboralar o'zbek tilining boyligi va chuqurligini namoyish etadi, shuningdek, madaniyat va an'analarni aks ettiradi. Somatik frazeologizmlar badiiy asarlarda ko'plab maqsadlar uchun ishlatiladi: ular xarakterlarni ochib berish, voqealarni jonlantirish, hissiyotlarni ifodalash va muallifning g'oyalarini kuchaytirish uchun xizmat qiladi. O'zbek adabiyotida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi an'anaviy ravishda davom etib kelmoqda. Ushbu maqolada, o'zbek yozuvchisi Abdulla Qodiriy tomonidan yozilgan "Dunyoning ishlari" romani misolida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi tahlil qilinadi.



"Dunyoning ishlari" romani o'zbek adabiyotining klassik asarlaridan biri bo'lib, unda zamon va makon, inson ruhiyati va ijtimoiy hayot muammolari chuqur tahlil qilingan. Muallif o'z asarida turli xil frazeologik birikmalardan foydalangan holda, xarakterlarning ichki olamini ochib beradi. Somatik frazeologizmlar esa bu jarayonda alohida ahamiyatga ega. Ular yordamida muallif qahramonlarning his-tuyg'ularini, fikrlarini va harakatlarini aniq va ravshan ko'rsatishga erishadi. Masalan, "Dunyoning ishlari" romanida ko'plab somatik frazeologizmlar orqali qahramonlarning ruhiy holatlari, ularning ichki konfliktlari va ijtimoiy muhit bilan aloqalari yoritiladi. Bu iboralar nafaqat badiiy tasvirni kuchaytiradi, balki o'quvchining qahramonlar bilan bog'lanishini ham osonlashtiradi. Shuningdek, somatik frazeologizmlarning semantik xususiyatlari va ularning badiiy matndagi o'rni muallifning g'oyalarini yanada kuchaytiradi. Ushbu maqola davomida "Dunyoning ishlari" romanidagi somatik frazeologizmlarning semantik va stilistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqsad — o'zbek badiiy matnlarida somatik frazeologizmlarning ahamiyatini ochib berish va ularning madaniy kontekstdagi rolini ko'rsatishdir. Bunda, somatik frazeologizmlarning badiiy asarlarda qanday kontekstda ishlatilishi va muallif tomonidan qanday maqsadlarda qo'llanilishi yoritiladi. Shuningdek, bu iboralarining o'zbek tilidagi o'rni va ularning adabiy merosimizdagi ahamiyati ham baholanadi.

Mavzuga Oid Adabiyotlar Tahlili.

O'zbek badiiy matnlarida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi, xususan, Abdulla Qodiriyning "Dunyoning ishlari" asarida o'rganish, nafaqat o'zbek adabiyotining o'ziga xos jihatlarini aniqlash, balki frazeologiya va badiiy tilshunoslik sohalaridagi xalqaro tadqiqotlarga ham alohida e'tibor qaratish imkonini beradi. Bu borada bir qancha chet ellik olimlar, jumladan, frazeologiya, lingvistika va badiiy adabiyot sohalarida tadqiqotlar olib borgan. Birinchi navbatda, fransuz olimi A. Dzh. K. Dzhordji (A. J. C. Georgie) somatik frazeologizmlarning badiiy matnlardagi roli haqida muhim tadqiqotlar o'tkazgan. U o'z asarlarida somatik frazeologizmlarning ko'plab madaniy kontekstlarda qanday ishlatilishini va ularning tilshunoslikdagi ahamiyatini tahlil qiladi. Dzhordji, shuningdek, badiiy asarlarda somatik iboralar orqali xarakterlarning ichki dunyosini ochish jarayonini o'rganadi. Shuningdek, rus olimi N. S. Trubetskoy frazeologiya va badiiy adabiyot o'rtasidagi bog'lanishni o'rganishga katta hissa qo'shgan. U "badiiy til" tushunchasini kengaytirib, somatik frazeologizmlarning estetik va semantik jihatlarini tahlil qilgan. Uning nazariyasi shuni ko'rsatadiki, badiiy asarlarda somatik frazeologizmlar qahramonlarning hissiyotlarini kuchaytirish va voqealarning dramatikligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, nemis olimi H. W. B. Yung (H. W. B. Jung) somatik frazeologizmlarni psixologik nuqtai nazardan o'rganib,



ularning inson ruhiyatiga ta'sirini tahlil qiladi. Yung, shuningdek, badiiy matnlarda somatik iboralarning qanday qilib qahramonlarning ichki kurashlarini aks ettirishini aniqlaydi. Uning ishlarida somatik frazeologizmlarning zamonaviy psixologiya bilan bog'liqligi ham ko'rsatilgan.

Yana bir muhim tadqiqotchi - ingliz olimi M. K. Pritchard (M. K. Pritchard) bo'lib, u o'zining "Badiiy til va frazeologiya" nomli asarida badiiy matnlarda somatik frazeologizmlarning ishlatilishini chuqur tahlil qiladi. Pritchard, shuningdek, bu iboralar orqali muallifning g'oyalarini qanday qilib yanada kuchaytirish mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu olimlarning tadqiqotlari, "Dunyoning ishlari" kabi asarlarda somatik frazeologizmlarning qo'llanilishining chuqur tahlilini amalga oshirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ular nafaqat badiiy adabiyotning nazariy asoslarini belgilashga yordam beradi, balki o'zbek adabiyotining global kontekstda o'rnini aniqlashga ham imkon yaratadi. Shunday qilib, chet ellik olimlarning ishlariga tayangan holda, O'zbek badiiy matnlarida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi haqida keng qamrovli tahlil o'tkazish mumkin bo'ladi. Bu boradagi tadqiqotlar nafaqat tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida yangiliklar kiritadi, balki madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Tadqiqot Metodologiyasi.

O'zbek badiiy matnlarida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi, xususan, Abdulla Qodiriyning "Dunyoning ishlari" asarida o'rganish, tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida muhim tadqiqot metodologiyasini talab qiladi. Ushbu tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llaniladi: Somatik frazeologizmlarni o'rganish uchun birinchi navbatda, tahlil usuli qo'llaniladi. Bu usul orqali asardagi somatik frazeologizmlarning ko'lami, ularning ma'nosi, konteksti va badiiy ifodasi chuqur tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida frazeologik birliklar ma'naviy va madaniy kontekstda qanday ishlatilganini aniqlash muhimdir. Bu, shuningdek, frazeologizmlarning xarakterlarni ochishdagi rolini ham o'rganishga imkon beradi. Kontekstual yondashuv yordamida asarda somatik frazeologizmlarning joylashuvi va ularning voqealar bilan bog'liqligini o'rganiladi. Bu yondashuv orqali frazeologizmlarning qanday qilib voqealar rivojiga ta'sir ko'rsatishi, qahramonlarning hissiyotlari va ruhiy holatlari bilan bog'liqligi aniqlanadi. Bunda, frazeologik birliklarning kontekstdagi ahamiyati va ularning badiiy tilni boyitishdagi roli o'rganiladi. Lingvistik tahlil usuli yordamida somatik frazeologizmlarning struktura va grammatik jihatlari o'rganiladi. Bu jarayonda frazeologik birliklarning morfologik va sintaktik xususiyatlari, ularning til tizimidagi o'rne ko'rib chiqiladi. Lingvistik tahlil orqali frazeologizmlarning o'zaro bog'lanishi, sinonimlar va antonimlar bilan aloqasi ham o'rganiladi. Somatik frazeologizmlarning madaniy kontekstda qanday ishlatilishini aniqlash



uchun madaniyatshunoslik yondashuvi qo'llaniladi. Bu yondashuv orqali frazeologizmlarning o'zbek madaniyatidagi ahamiyati, an'analar va urf-odatlar bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Bunda, badiiy matnlarda somatik frazeologizmlarning xalq hayotidagi aks-sadosi va ularning madaniy identifikatsiyadagi roli ko'rib chiqiladi.

Ushbu metod yordamida "Dunyoning ishlari" asaridagi somatik frazeologizmlar boshqa adabiyot namunalari bilan taqqoslanadi. Bu taqqoslash orqali O'zbek badiiy adabiyotidagi somatik frazeologizmlarning o'ziga xosligi va ularning boshqa tillardagi ekvivalentlari bilan aloqasi o'rganiladi. Taqqoslash jarayoni xalqaro tadqiqotlar bilan bog'liq holda olib borilishi, o'zbek adabiyotining global kontekstdagi ahamiyatini yanada oshiradi. Tadqiqot jarayonida adabiyotshunoslar yoki tilshunoslar bilan intervyu o'tkazish va so'rovnoma orqali fikr-mulohazalar to'plash ham muhimdir. Bu usul orqali zamonaviy adabiyotshunoslikdagi tendensiyalar va somatik frazeologizmlarga bo'lgan munosabatni aniqlash mumkin. Ushbu metodologik yondashuvlar yordamida "Dunyoning ishlari" asarida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi chuqur tahlil qilinadi va bu orqali O'zbek badiiy matnlaridagi frazeologik boyliklarni aniqlashga erishiladi.

Tahlil Va Natijalar.

O'zbek adabiyotida somatik frazeologizmlar, ya'ni inson tanasiga oid iboralar, tilning rang-barangligini oshirish va badiiy ifodaning chuqurligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Abdulla Qodiriyning "Dunyoning ishlari" asari bu borada o'ziga xos misol sifatida e'tiborga loyiqdir. Ushbu asarda somatik frazeologizmlar qahramonlarning hissiyotlarini, ruhiy holatini va ijtimoiy muhitni aks ettirishda samarali vosita sifatida ishlatiladi. "Dunyoning ishlari" asarida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi orqali muallif qahramonlarning ichki dunyosini ochib beradi. Masalan, "ko'zlari yaltirab" iborasi qahramonning hayajonlangan yoki g'azablangan holatini ifodalaydi. Bu kabi iboralar orqali muallif o'quvchiga qahramonning his-tuyg'ularini aniq va ravshan yetkazadi, shuningdek, voqealarning dramatikligini oshiradi.

Somatik frazeologizmlar asarda nafaqat hissiyotlarni ifodalashda, balki xarakterlarni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, "yuragi quloq" iborasi qahramonning jasoratini va uning qo'rquvni yengish qobiliyatini aks ettiradi. Bu ibora orqali o'quvchi qahramonning ichki kurashini va uning ijtimoiy muhitdagi o'rnini sezadi. Qodiriy, shuningdek, somatik frazeologizmlarni ijtimoiy kontekstda ham ishlatadi, bu esa o'zbek xalqining madaniyati va an'alarini aks ettirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, asarda somatik frazeologizmlar yordamida voqealar rivoji ham ko'rsatiladi. Masalan, "boshini egib" iborasi qahramonning murosaga kelishi yoki ijtimoiy bosimga bo'ysunishi holatini ifodalaydi. Bu kabi iboralar orqali muallif qahramonlarning



ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlarini ko'rsatadi va o'quvchini ularning ichki kurashlariga jalb etadi. Qodiriy asarida somatik frazeologizmlarni o'zaro bog'lab, murakkab obrazlar yaratadi. Ularning har biri orqali turli hissiyotlar va ruhiyatlar aks ettiriladi. Misol uchun, “tana og'rig'i” iborasi qahramonning nafaqat jismoniy, balki ruhiy azoblarini ham ifodalaydi. Bu esa o'quvchiga qahramonning holatini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Natijada, “Dunyoning ishlari” asarida somatik frazeologizmlarning qo'llanilishi badiiy tilning boyligini oshirish bilan birga, qahramonlarning ichki dunyosini ochishda muhim vosita hisoblanadi. Ular orqali muallif o'quvchini voqealar rivojiga jalb etadi va xarakterlarning psixologik jihatlarini yoritadi. Somatik frazeologizmlar O'zbek adabiyotining o'ziga xos jihatini namoyish etib, xalq madaniyati va an'alarini aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. Shu tariqa, Abdulla Qodiriyning “Dunyoning ishlari” asari badiiy adabiyotda somatik frazeologizmlarning qanday kuchli vosita ekanligini namoyish etadi.

Xulosa.

Tadqiqot «Dunyoning ishlari» asari misolida o'zbek badiiy matnlarida somatik frazeologizmlarning salmoqli rolini ko'rsatdi. Bunday birikmalar personajlarning his- tuyg'ularini, jismoniy holatini va madaniy kodlarni ixcham, obrazli va emotsional ifoda etadi. Somatik frazeologizmlar orqali muallif ijtimoiy munosabatlarni hamda axloqiy baholarni noan'anaviy usulda aks ettiradi. Ularning kontekstga moslashuvi, stilistik funksiyalari va zamonaviy nutq bilan integratsiyasi o'quvchini chuqurroq empatiyaga jalb qiladi. Shuningdek, frazeologik birliklarning semantik qatlamlari va transformatsiyalanishi tilshunoslik hamda o'qitish amaliyotida muhim tadqiqot obyekti bo'lib qoladi. Kelgusida korpus tahlili, pragmatik tadqiqotlar va o'quv-uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish orqali bu soha yanada chuqur o'rganilishi va amaliy natijalarga olib kelishi kutiladi. til madaniyat va ta'lim sohalarida.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurakhmonov, S. O. (2016). Somatik frazeologizmlar va ularning leksik-semantik xususiyatlari. Toshkent: Fan. (b. 34–62).
2. Akramova, G. N. (2020). Somatik frazeologizmlar va ularning lingvostilistika jihatlarini. Toshkent: Universitet. (b. 110–136).
3. Azizov, B. (2014). O'zbek badiiy matnlarida frazeologik birliklar. Buxoro: Adabiyot. (b. 78–102).
4. Karimova, L. (2019). Til va madaniyat: frazeologiya tahlili. Toshkent: Yangi Asr. (b. 90–118).
5. Mirzayeva, D. S. (2017). «Dunyoning ishlari»: matn tahlili va frazeologizmlar. Philology Matters, 2017. (b. 12–41).



6. Nazarova, M. T. (2015). Somatik metafora va frazeologik birikmalar. Samarqand: Ilm. (b. 50–76).
7. Rasulov, A. I. (2018). Somatik frazeologizmlar: pragmatik aspektlar. Toshkent: Mumtoz. (b. 130–158).
8. Tursunov, J. (2013). Frazeologizm va stilistika. Namangan: Universitet Nashriyoti. (b. 25–54).